

ДО ТЕОРЕТИЧНОГО ОСМИСЛЕННЯ ТЕОРІЇ Ж. БОДРІЙЯРА ПРО СИМУЛЯЦІЮ В МАС-МЕДІА

Марія Комова

Національний університет “Львівська політехніка”,
вул. С. Бандери, 12, 79013, м. Львів, Україна,
e-mail: maria.komova@gmail

Розглянуто теорію Ж. Бодрійяра про симуляцію в мас-медіа. Досліджено погляди вченого про взаємозалежність інформації і смислу, сутнісні характеристики симуляції.

Ключові слова: симуляція, маніпуляція, соціальні трансформації, мас-медіа, смисл.

На тлі різноманіття філософсько-естетичних течій минулого століття домінантні позиції займають модернізм і постмодернізм, які, використовуючи нові форми і засоби вираження суспільного ідеалу відповідно до реалій соціуму, сформували складний комплекс особливого світосприйняття на основі тенденцій розвитку європейської культури. Зміни поширилися не тільки на уявлення про простір, час, матерію, рух, але й на способи пізнання світу, на роль мислення в пізнанні об’єктивної реальності: “мислення про дійсність стало більш важливим, ніж сама дійсність” [2, 427].

Жан Бодрійяр як один із яскравих теоретиків постмодернізму обґрунтував низку теорій розвитку постмодерністського суспільства та ролі мас-медій у формуванні його питомих рис [1]. Розглядаючи систему споживчих товарів через призму *коду сигніфікації (смислу)*, що здійснює контроль як над предметами, так і над індивідами суспільства, вчений формулює постулат про “кінець соціального”, оскільки, на думку вченого, соціальне розчиняється в масі. Такі соціальні реалії, як клас або етнос розчиняються внаслідок створення величезної, недиференційованої маси, яку він вважає статистичною категорією, а не соціальною спільністю. Люди перестають розрізнятися за соціальним походженням або становищем. Основою їх диференціації стають знаки, які вони споживають. Сам код сигніфікації також контролюється, передусім засобами масової інформації, які тотально маніпулюють кодом. Те, що споживається, є не власне предметами, а лише *знаками*. “Споживання... – пише Ж. Бодрійяр, – є систематичним актом маніпуляції знаками... щоб стати предметом споживання, предмет первісно повинен стати знаком” [4].

Стрижнем теорії Ж. Бодрійяра є концепція символічного обміну знаками, яка передбачає, що символічний обмін є базовою універсалією сучасного суспільства споживання. Символи, що набувають концентрований вираз в коді, недетерміновані стосовно реалій соціуму, а це руйнує співвіднесеність між символами і реальністю, стирає межі між реальністю і вимислом, істиною і вимислом. Таким чином створюється гіперреальність – симуляція реальності. Перетворення символів в гіперреальність, за

Ж. Бодрійяр, відбувається шляхом проходження низки послідовних фаз переродження символів реальності (табл. 1).

Таблиця 1

Фази переродження репрезентації реальності в її симуляцію

Форми репрезентації	Характер репрезентації	Фази
відсутність відношення до реальності	симуляція	4 фаза
маскування відсутності фундаментальної реальності	уявний характер	3 фаза
маскування і спотворення фундаментальної реальності	шкідливий характер	2 фаза
відображення фундаментальної реальності	сакраментальний характер	1 фаза

Переродження репрезентації реальності в її симуляцію відбувається внаслідок діаметральної відмінності принципових засад відображення реальності і гіперреальності, ставлення до референції як показника співвіднесеності суспільних реалій (зовнішній компонент референції) і використовуваних знаків (внутрішній компонент референції) (табл. 2).

Таблиця 2

Співвідношення принципів репрезентації реальності

Принципи репрезентації реальності	Принципи симуляції реальності
еквівалентність знаку і реального	радикальна негація знаку як цінності, знак – реверсія і знищення будь-якої референції
еквівалентність знаку і реальності – аксіома	еквівалентність знаку і реальності – утопія
абсорбує симуляцію, інтерпретуючи її як хибну репрезентацію	включає в себе всю структуру репрезентації, замінюючи її симулякром

Досліджуючи природу і сутнісні характеристики симуляції в мас-медіа, Ж. Бодрійяр встановлює взаємозалежність інформації і смислу, наголошуючи на домінуванні в цій взаємозалежності різнонаправленості руху: зростання кількості інформації і зменшення смислу. Вчений сформулював три гіпотези взаємозалежності інформації і смислу:

- інформація продукує смисл через ЗМІ, але поглинання смислу відбувається швидше, ніж його відтворення;
- інформація і смисл – різні, не пов'язані між собою категорії; інформація – операційна модель, щодо до змісту та його циркуляції. Аргументуючи цю думку, Ж. Бодрійяр посилається на гіпотезу К. Шеннона, за якою сфера інформації – суто інструментальне, технічне середовище, яке не передбачає жодного кінцевого смислу, а тому інформація не повинна брати участь в оцінному судженні [3]. Вчений розглядає інформацію як різновидність коду на штиб генетичного (він

- є тим, чим він є, він функціонує так, як функціонує), а смисл – як щось інше, що з'являється пізніше, після факту. Отже, Бодрійяр розглядає інформацію як об'єктивну, фактичну субстанцію, а смисл як суб'єктивну, оцінну категорію;
- між інформацією і смислом існує корелятивний зв'язок тією мірою, якою інформація безпосередньо руйнує або нейтралізує смисл і сигніфікацію; у цьому випадку, наголошує Ж. Бодрійяр, втрата смислу безпосередньо пов'язана з непереконливими діями інформації, засобів інформації, засобів масової інформації.

На думку Ж. Бодрійяра, саме остання гіпотеза щодо втрати смислу внаслідок безпосереднього негативного впливу інформації, засобів інформації, засобів масової інформації може слугувати базою для пояснення сучасних процесів у соціальній комунікації. Однак Ж. Бодрійяр відзначає суперечність цього положення, оскільки воно заперечує постулати, які сповідують комуніативісти:

- рівень соціалізації (або десоціалізації) визначається сприйнятливістю до повідомлень ЗМІ;
- інформація творить комунікацію;
- в сучасних умовах спостерігається зростання смислу, який перерозподіляється в соціальному.

Для обґрунтування своєї гіпотези про поглинання інформацією свого власного контенту, комунікації і соціального Ж. Бодрійяр наводить низку аргументів.

По-перше, в ЗМІ відбувається тотальне інсценування комунікації та смислу. Інформація не створює комунікацію, не творить смисл, оскільки вичерпує свій потенціал на інсценуванні комунікації та смислу, породжуючи гігантський процес симуляції шляхом створення комунікації, скерованої на утримання симулякра на віддалі. Симуляція комунікації набуває таких характеристик:

- **масштабність симульованого контенту**, що охоплює все більшу кількість інформації;
- **усуненість реального** через використання симулякрів (непідготовлене інтерв'ю, телефонні дзвінки глядачів і слухачів, найрізноманітніша інтерактивність, словесний шантаж: “Це стосується вас, подія – це ви”);
- **замкненість циклу функціонування** комунікації та соціального, що виявляється у використанні гіперреальності комунікації та смислу, які є більш реальними як сама реальність;
- **ефект зворотної симуляції**, що виникає у відповідь на симуляцію смислу і комунікації, викликаючи амбівалентність мас. Довіра, віра в інформацію, що виявляється як вид зворотної симуляції, виникає в масах як відповідь на симуляцію смислу і комунікації, в якій замикає реципієнтів ця система. Таким чином, інформація дублює в знаках невловиму реальність. На думку Бодрійяра, міф продовжує існувати, однак не варто думати, що люди вірять в нього: саме в цьому прихована лапавка для критичної думки, яка може працювати лише з розрахунку на наївність та обмеженість мас. За Ж. Бодрійяром, суспільна думка відображає не реальність, а гіперреальність. Респонденти відображають не власну думку, а відтворюють те, що раніше уже були створено мас-медіа у вигляді символів.

По-друге, ЗМІ, надмірно інсценуючи комунікацію за допомогою інформації, посилено добиваються деструктуризації соціального, відсутності сприйняття аудиторією продемонстрованої комунікації, непотрібності появи зворотного зв'язку. На думку вченого, так інформація розкладає смисл, розкладає соціальне, перетворює їх на невизначену туманність, приречену не на ріст нового, а навпаки, на тотальну ентропію. Отже, засоби масової інформації виявляють себе не як чинники соціалізації, а імплозії соціального в масах.

Ж. Бодрійяр проаналізував механізми імплозії смислу, виходячи із формули Маклюєна “medium is the message” (засоби комунікації – це і є повідомлення), зробив головний висновок: усі компоненти смислу поглинаються єдиною домінуючою формою медіа, тобто лише медіа-засоби є подією. Водночас Бодрійяр робить припущення, що якщо весь контент усунути, то відбудеться не тільки імплозія повідомлення в медіа, але й імплозія медіа в реальному, імплозія медіа і реального в певну гіперреальну туманність. Ж. Бодрійяр вважає формулу Маклюєна ключовою формулою ери симуляції, оскільки, якщо медіа є повідомленням, то відправник набуває статусу адресата, а якщо фомується замкненість усіх полюсів, то настає кінець перспективного і паноптичного простору.

Вивчаючи сутність імплозії смислу, Ж. Бодрійяр наголошує на тому, що лише модель, дія якої є безпосередньою, породжує повідомлення, медіа і “реальне”. Завдяки повідомленню медіа набуває ознак достовірності, воно надає медіа визначений статус посередника комунікації. Без повідомлення медіа самі потрапляють у невизначеність.

Ж. Бодрійяр визначив сутність імплозії смислу в зникненні медіа в буквальному смислі слова (передусім електронних засобів масової інформації), тобто інстанції, яка була б посередником між однією реальністю та іншою, між одним станом реального та іншим ні за змістом, ні за формою. Циклічність, замкненість усіх ефектів медіа виражається у ланцюгу явищ:

- взаємопоглинання полюсів, замкнення між полюсами будь-якої диференціальної системи смислу, стирання чітких меж та опозицій, зокрема опозиції між медіа і реальним;
- неможливість будь-якого опосередкованого вираження одного другим або діалектичною залежністю одного від другого;
- неможливість смислу в значенні одностороннього вектора, що йде від одного полюса до другого.

Отже, медіа і реальне складає єдину туманність, а тому неможливо внести докорінні зміни через зміст чи форму.

Ж. Бодрійяр розглядає імплозію смислу як середовище, в якому народжується симуляція, абсолютна маніпуляція. Імплозія виявляється як стирання різниці між причинними і наслідковими явищами як двома традиційними полюсами: поглинання виділого метода причинності і диференціального метода детермінованості явищ.

На думку Ж. Бодрійяра, симуляція – це не симуляція території, сутності, субстанції. Вона породжена моделями реального без оригіналу і реальності, тобто моделями гіперреального. Симулювати – це означає робити вигляд, що є те, чого насправді немає, тобто передбачає твердження про існування неіснуючої, підміненої реальності.

На противагу цьому дисимуляція передбачає твердження про відсутність того, що є в реальності. Дисимуляція, лише приховуючи, маскуючи реальний стан, не порушує принцип реальності на відміну від симуляції.

Маніпуляція суспільною думкою, яка використовується як засіб симуляції, на думку вченого, відзначається казуальністю, нестійкістю, хиткістю, невизначеністю, що і дає можливість збереження принципу реальності, “саме через симуляцію обмеженого, умовного поля перспективи, в межах якого причини і наслідки будь-якої дії або події можна передбачити, і може зберігатися політична правдоподібність (і, звичайно, “об’єктивний” аналіз, боротьба)”.

Симуляція підмінює реальне знаками реального, тобто відбувається апотропія будь-якого реального процесу з допомогою його операційної копії, запрограмованого механізму, який має всі знаки реального.

Узагальнюючи положення теорії симуляції, аналізуючи ілюстративний матеріал, використаний Ж. Бодрійяром, виводимо основні характеристики симуляції. Головною функцією симуляції в ЗМІ є перетворення реального на гіперреальне, що дає змогу здійснювати глобальне маніпулювання суспільною свідомістю. Розглядаючи гіперреальність як сутність, що перебуває поза межами законів реального, як засіб апотропії будь-якого принципу і будь-якої мети, вчений виділяє такі характеристики гіперреальних подій:

- не мають конкретного змісту і власних цілей;
- циклічно відображаються один в одному;
- не відповідають правилам установленого порядку, який може здійснюватися лише в реальному і раціональному, причинно-наслідковому;
- не відповідають нормам референтного порядку, який може поширюватися лише на референтне;
- не підпорядковуються детермінованій владі, яка може керувати лише детермінованим.

Для симуляції, що реалізується за допомогою ЗМІ, властива низка ознак.

По-перше, приховування справжніх мотивів. Симуляція зумовлює трансформацію логіки фактів, першопричинності, причинно-наслідкових зв’язків. Прихованість висвітлення в роботі ЗМІ істинних мотивів дій, соціальних процесів завдяки використанню симуляції зумовлює втрату значення реальності, реального смислу, оскільки, наприклад, у зв’язку з можливістю симулювати хворобу медицина втрачає свій смисл, оскільки знає тільки, як лікувати “справжні” хвороби, виходячи із їх об’єктивних причин. І, таким чином, на думку Ж. Бодрійяра, об’єктивна причина перестає існувати. А тому пошук підтвердження, об’єктивності фактів, що реалізується в мас-медійній діяльності, перебуває в межах логіки симуляції, а не реальності.

По-друге, моделювання розвитку подій. Симуляція виступає як потужне середовище керування фактологічною базою завдяки можливості застосування плюралістичного моделювання події як прецесії самої події. Ж. Бодрійяр вважає, що “факти більше не мають власної траєкторії, вони народжуються на перетині моделей, один і той самий факт може бути породжений всіма моделями одночасно”. Саме модельований характер

зумовлює змішування факта з моделлю, що щоразу породжує будь-які інтерпретації, зокрема суперечливі, однак всі вони будуть правильними з огляду на те, що їх істинність лежить в площині моделей, з яких вони витікають.

По-третє, програмування соціального за зразком технічного програмування, технічного маніпулювання (наприклад, ядерної загрози, космічної гонки). Вчений наголошує на поширенні тотальної передбачуваності, контрольованості, унормованості усіх сфер буття і свідомості (траєкторія, енергія, психологія, навколишнє середовище). Модель програмування максимальної норми та оволодіння ймовірністю у сферах точних наук, високих технологій (в космічній, військовій сферах) поширилася на соціальний простір як модель програмованої невідворотності, максимальної безпеки та апотропії. На думку вченого, саме в цьому полягають істинні наслідки ядерної загрози, коли ретельне керування технологією є моделлю для ретельного керування соціальним.

По-четверте, доведення реальності через її заперечення, протилежність. Усе перетворюється у свою змодельовану протилежність, яка відповідатиме заздалегідь заданим параметрам обраної моделі: реальне через уявне, істина через скандал, закон через порушення, система через кризу, існування та легітимність влади через інсценування власного вбивства.

По-п'яте, породження сумніву щодо відмінності між істинним і хибним, між реальним та уявним.

По-шосте, маніпулювання симуляцією виявляється в її інструментальності, здатності пластично виконувати стратегічні чи тактичні завдання або згортати їх виконання. Так, влада, уникаючи загрози реального, використовує симуляцію, дезорганізуючи всі суперечності з допомогою еквівалентних знаків; влада, уникаючи загрози симуляції, використовує реальне, кризи, штучно реанімує соціальні, економічні, політичні цілі.

Симуляція як складне соціальне явище виявляє розгалужений комплекс властивостей. Низку властивостей (універсальність сфер застосування симуляції, прецесивність симуляції, операційність симуляції) можна кваліфікувати як атрибутивні, оскільки вони виявляють сутність, внутрішню природу симуляції.

Універсальність сфер застосування технології симуляції виявляється у застосуванні стимуляційних технологій у найрізноманітніших сферах суспільного життя, про що свідчить контент сучасних ЗМІ. Наприклад, влада, позбавлена політичного виміру, набуває властивостей симулякра, бо залежить, як будь-який інший товар, від масового виробництва і масового споживання; керівники держав, якщо вони, приходячи на зміну один одному, залишаються з політичного погляду подібними, тобто двійниками-симулякрами; військова ескалація, маючи мертву політичну мету, залишається симулякром конфлікту з ретельно окресленою ціллю. Поява і розвиток економічних симулякрів (тінювих підприємств, банків, фірм) не дають можливості ідентифікувати та виокремити легальну і нелегальну діяльність.

Прецесивність симуляції виявляється в тому, що вона є породженням моделей реального без оригіналу і реальності, тобто моделі гіперреального. Порушуючи причинно-наслідковий зв'язок явищ, симуляція передбачає появу спочатку змодельованого абстрактного, уявного – прецесії симулякрів.

Операційність симуляції виявляється у здатності бути відтвореною нескінченну кількість разів, позбавленості рис раціональності. Виміром симуляції є генетична мінтюаризація, тобто реальне виробляється на основі мініатюрних моделей управління.

Функціональні властивості (усвідомленість симуляції, поліментальність симуляції, небезпечність симуляції, ефектність симуляції, резорбційність дистанції між реальним і симуляцією, домінантність симуляції катастрофи над реальністю, скінченність симуляції) реалізуються під час використання симуляції з певною метою і можуть мати різну міру виявлення.

Усвідомленість симуляції передбачає включення в процес симуляції осмисленості дій щодо реалізації істинних і прихованих цілей.

Поліментальність симуляції зумовлює співіснування різноманітних теорій і практик (йога замість продуктивної фізичної праці, клуби і товариства замість інтересу до ближнього).

Небезпечність симуляції зумовлена можливістю думати, що порядок і закон також можуть бути лише симуляцією незалежно від своєї мети.

Ефектність симуляції (ефект скандалу, війни, замаху, терористичного акта) приховує відсутність різниці між реальним та уявним (наприклад, між фактами та симуляцією їх викриття в ЗМІ у випадку використання однакових методів).

Резорбційність дистанції між реальним і симуляцією виявляється в неможливості встановити абсолютний рівень реального, відрізнити симуляцію від реальності; наприклад війну і фільм про неї за ступенем виразності не відрізняються, “фільм є частиною війни”. Симуляція перебуває за межею істинного і хибного, раціональних рішень, на яких ґрунтується функціонування будь-якого соціального, будь-якої влади. Симуляція (наприклад, симуляція терактів з огляду на прогнозованість сценаріїв, реакції ЗМІ, наслідків) “функціонує як набір знаків, призначених винятково для свого повторення як знаків, втрачаючи зв’язок зі своїми реальними цілями”. Можливість встановити використання симуляції з’являється, якщо під час аналізу певного явища застосувати принцип системності: “Якщо розглядати повний цикл будь-якої дії або події в системі, в якій більше не існує лінійної послідовності і діалектичної полярності, в полі, розладнаному симуляцією, де зникає детермінованість, то кожна дія тут завершується із завершенням циклу, розпорошуючись у всіх напрямках і стаючи прийнятною для всіх”.

Домінантність симуляції катастрофи над реальністю зумовлена здатністю симуляції показати її (катастрофи) неможливість, непризначеність для реальності, наприклад, якщо реальна ядерна катастрофа затримала (припинила) б розвиток подій, то симуляція ядерної катастрофи (в художньому творі) є застереженням небажаних, згубних, незворотних процесів.

Скінченність симуляції зумовлена неможливістю інсценувати ілюзію, оскільки симуляція передбачає перехід в простір, викривлення якого не є ні викривленням реального, ні викривленням істини; таким чином виникає “політична проблема імітації, гіперсимуляції або агресивної симуляції”.

Вагомість дослідження, проведеного Ж. Бодрійяром, такого поширеного явища як використання симуляції в мас-медійній практиці підтверджує синергетичний підхід

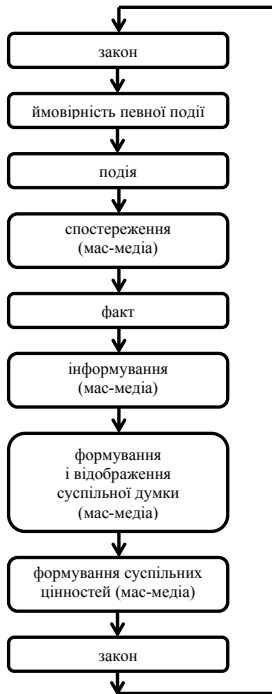

Рис. 1. Системна роль мас-медіа в циклі соціальних трансформацій

до визначення ролі і місця мас-медіа в суспільних трансформаціях. Синергетичний підхід, що сповідує принципи цілісності світу, спільності закономірностей розвитку всіх рівнів матеріальної і духовної організації, нелінійності (багатоваріантності, альтернативності) і незворотності, глибинного взаємозв'язку хаосу і порядку, випадковості і необхідності, лежить в основі системності у визначенні місця і ролі мас-медіа в такій складній відкритій системі, як соціальні трансформації. Екстраполюючи синергетичний підхід на діяльність мас-медіа, простежуємо циклічний характер причинно-наслідкових явищ у процесі соціальних трансформацій і ролі мас-медіа в них як органічної компоненти. Основні етапи соціальних трансформацій та їх послідовність представлено на рисунку 1.

У циклі соціальних трансформацій процес переродження репрезентації реальності в її симуляцію відбувається на етапах відбору фактологічної інформації та інформування суспільства про неї. Якщо реальна фактологічна інформація замінена симулякром, під впливом мас-медіа відбувається розрив причинно-наслідкових зв'язків суспільного розвитку, а тому всі наступні етапи соціальних трансформацій втрачають своє реальне наповнення, суспільні сутнісні характеристики (суспільна думка, суспільні цінності, закон) також стають симулякром, суспільство поглинає глобальна маніпуляція.

Список використаної літератури

1. Бодрийяр Ж. Симулякры и симуляция / Ж. Бодрийяр. Simulacra and Simulation (англ.). Simulacres et simulation (фр.). Пер. О. А. Печенкина. – Тула : Тульский полиграфист, 2013.
2. Тишуніна Н. В. Языки литературы XX века / Н. В. Тишуніна // В диапазоне гуманитарного знания. Сборник к 80-летию профессора М. С. Кагана. Серия “Мыслители”, выпуск 4. – СПб. : Санкт-Петербургское философское общество, 2001. – С. 424 – 432.
3. Шеннон К. Работы по теории информации и кибернетике / К. Шеннон – М. : ИЛ, 1963. – 830 с.
4. Baudrillard J. Selected Writings. Stanford : Stanford University Press. – P. 22.

Стаття надійшла до редколегії 10.09.13

Прийнята до друку 08.10.13

TO THEORETICAL COMPREHENSION OF JEAN BAUDRILLARD'S THEORY ABOUT THE SIMULATION IN THE MEDIA

Maria Komova

*National Lviv Polytechnic University,
Bandera Str., 12, 79013, Lviv, Ukraine,
e-mail: maria.komova@gmail.com*

Consider the theory of Jean Baudrillard about the simulation in the mass media. Examined the views of the interdependence of scientific information and make sense, the views of the essential characteristics of the simulation.

Key words: simulation, manipulation, social transformation, the mass media, meaning.

К ТЕОРЕТИЧЕСКОМУ ОСМЫСЛЕНИЮ ТЕОРИИ Ж. БОДРИЙЯРА О СИМУЛЯЦИИ В МАСС-МЕДИА

Мария Комова

*Национальный университет "Львовская политехника",
ул. С. Бандеры, 12, 79013, г. Львов, Украина,
e-mail: maria.komova@gmail.com*

Рассмотрено теорию Ж. Бодрийяра о симуляции в масс-медиа. Исследовано взгляды ученого о взаимозависимости информации и смысла, о существенных характеристиках симуляции.

Ключевые слова: симуляция, манипуляция, социальные трансформации, масс-медиа, смысл.